

ДОСЛІДЖЕННЯ СИСТЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

УДК 003.083:[811.161.2'276.6:656.6]

А. М. Варинська, Н. М. Корнодудова

ФУНКЦІОНУВАННЯ АБРЕВІАТУР У МОРСЬКІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ

У статті проаналізовано особливості функціонування абревіатур у морській термінології та з'ясовано, що використання абревіатур у складених морських термінах спрощує пояснення, подаючи термінологічне значення наочно й компактно. Систематизовано деякі види абревіатур.

Ключові слова: морська термінологія, абревіатура, складений морський термін.

В статье проанализированы особенности функционирования аббревиатур в морской терминологии и выяснено, что использование аббревиатур в составных морских терминах упрощает объяснение, представляя терминологическое значение визуально и компактно. Систематизированы некоторые виды аббревиатур.

Ключевые слова: морская терминология, аббревиатура, составной морской термин.

In the article data analysis features of functions of abbreviations in the maritime terminology. It is found out that usage of abbreviations in the complicate maritime terms simplifies explanations explaining terminology meaning visually and compactly. It is systematized some kinds of abbreviations.

Keywords: maritime terminology, abbreviation, complicate maritime term.

Починаючи з 60-х років минулого століття, спостерігається тенденція до продукування абревіатур, зовні схожих на звичні слова, поширені в науковій мові, де їх уживають як терміни.

Абревіація – це «спосіб утворення похідних слів (абревіатур) шляхом складання скорочених частин твірних основ» [7, с. 219].

Мета статті – систематизувати різні види абревіатур та з'ясувати їх роль у функціонуванні складених морських термінів.

Дослідження абревіації в морській термінології є особливо

© Варинська А. М., Корнодудова Н. М., 2013

актуальним, бо існує «низка різнопланових проблем щодо розуміння й вживання абревіатур у сучасній українській мові» [9].

Абревіаційний спосіб творення слів привертає увагу дослідників і розглядається як у загальних наукових працях, так і в окремих розвідках.

На думку І. П. Ющука, процес абревіації «полягає в складанні по-різному усічених основ. Утворені таким способом слова називаються складноскороченими (абревіатурами)» [15, с. 282]. Лінгвіст Л. М. Бойченко вирізняє «абревіатури-ергоніми, складноскорочені слова із семантикою особи, абревіатури технічної сфери номінації, абревіатури-антропоніми, топоніми, абревіатури штучних матеріалів» [2, с. 76]. Професор А. А. Бурячок, досліджуючи склад і структуру абревіатур, виокремлює ініціальні, складові та комбіновані види абревіатур [12, с. 168]. Розглядає сучасні українські абревіатури, їхню морфологічну характеристику Р. Б. Микульчик, а також з'ясовує словотвір відабревіатурних похідних [9]. Лінгвіст Л. Малевич доводить, що коли «термінологічні словосполучення можуть втрачати одну чи кілька словесних позицій, їх замінюють абревіатурами» [8, с. 36] тощо.

У нашій статті спираємося на матеріали досліджень В. П. Даниленко [5], М. С. Зарицького [6], а також на класифікаційні дані практикуму з української мови [7].

Матеріалом для дослідження стали 236 термінів-абревіатур, дібраних із навчальної і наукової літератури, словника морської термінології та Державних стандартів України [1; 3; 4; 10; 11; 13; 14; 16]. На цьому ґрунті вирізняємо:

1. Ініціальну абревіацію, що «поділяється на ініціально-буквенну та ініціально-звукову» [7, с. 219].

Ініціально-буквенну абревіацію в морській термінології презентовано скороченням назв:

- навчальних та наукових закладів, організацій і центрів: *Одеська національна морська академія – ОНМА; Одеський національний морський університет – ОНМУ; Морський інститут України – МІУ; Міжнародний інститут океану – МІО; Центр виживання в екстремальних умовах на морі – ЦПВЕУ;*
- нормативних документів: *МОПНВ, КТР, КТМ, ТУ, ТТУ;*
- міжнародних комітетів: *Міжнародний комітет морського радіозв’язку – МКМР; Комітет з безпеки на морі – КБМ;*

- різних категорій вантажів: *великогабаритні вантажі – ВГВ; великовагові вантажі – ВВ;*
- різноманітних видів речовин: *ALLUMINA, COOPER MATTE, DOLOMITE;*
- умов складання договорів морської торгівлі: *FCA, CPT, CFR, CSF;*
- глобальних систем: *Глобальна система виявлення тих, які потерпають, і з безпеки мореплавання – ГМДСС; Глобальна система спостережень за кліматом – GOOS; Глобальна система спостережень за океаном – ГССО;*
- програм досліджень: *Міжнародна програма геосферно-біосферних досліджень – IGBP; Спільна програма дослідження океанічних потоків – JGOFS; Всесвітня програма кліматичних досліджень – WCR;*
- міжнародних комісій: *Міжнародна океанографічна комісія – МОК;*
- міжнародних об'єднань: *Міжнародне об'єднання профспілок працівників транспорту, портів та рибного промислу – МОПТ;*
- міжнародних палат: *Міжнародна палата із судноплавства – МПС;*
- міжнародних асоціацій: *Міжнародна асоціація маячних служб – МАМС;*
- міжнародних організацій: *Міжнародна організація морського супутникового зв'язку – ІНМАРСАТ; Міжнародна морська організація – IMO;*
- конвенцій (у складі яких складноскорочені слова утворено від іншомовних запозичень): *Міжнародна Конвенція щодо запобігання забруднення із суден, 1973/78 (International Convention for Prevention Pollution from Ships) – МАРПОЛ, 1973/78; Міжнародна морська організація (International Maritime Organization) – IMO; Юридичний комітет (LEG) – ЮРКОМ; Комітет для захисту морського середовища (Marine Environment Protection Committee, MEPC) – КЗМС;*
- систем (керування, пошуку, регулювання, зв'язку, радіонавігації): *Автоматизована система керування – АСК; Автоматизована інформаційно-пошукова система – АІПС; Автоматизована система регулювання – АСР; Автоматична ідентифікаційна система – АІС; Електронна картографічна навігаційно-інформаційна*

система – ЕКНІС; Астрономічна навігаційна система – АНС; Система аварійно-попереджувальної сигналізації та зв’язку – САПСЗ; інтегрована цифрова система зв’язку – ІЦСЗ; радіонавігаційна система – РНС;

- пристрій та приладів: відеоконтрольний пристрій – ВКП; електронно-променевий прилад – ЕПП; контрольно-вимірювальний прилад – КВП; прийомоіндикатор радіонавігаційної системи – прийомоіндикатор РНС; двоканальний візуальний радіопеленгатор – ДВРП; електронно-променева трубка – ЕЛТ; гвинт фіксованого кроку – ГФК;
- сигналів: мінімально-розрізнювальний сигнал – МРС;
- ліній руху: лінія відносного руху – ЛВР; очікувана лінія відносного руху – ОЛВР;
- режимів ходу судна: передній повний хід – ППХ; передній середній хід – ПСХ; передній малий хід – ПМХ; передній самий малий хід – ПСМХ; задній повний хід – ЗПХ; задній малий хід – ЗМХ;
- станцій: радіометеорологічна станція – РМС; радіолокаційна станція – РЛС; гідрометеорологічна станція – ГМС; лоцманська станція – ЛС; рятувальна станція – РС; гідроакустична станція – ГАС; гідролокаційна станція – ГЛС; контрольно-коригувальна станція диференціального режиму супутникової навігаційної системи – ККС ДР СНС;
- апаратів: навігаційний космічний апарат – НКА;
- рівнів води: повна вода – ПВ; мала вода – МВ;
- постів: пост берегової охорони – ПБО;
- орієнтирів: радіолокаційний орієнтир – РЛО.

Сюди ж відносимо і змішаний вид з елементами ініціальної абревіації (види кодів, дедвейт):

а) англійською мовою: *International Maritime Dangerous Goods Code – IMDG Code*; гідролокатор, Сонар (англ. sonar, абревіатура від Sound Navigation And Ranging) – засіб звукового виявлення підводних об’єктів за допомогою акустичного випромінювання. У Великобританії до 1948 р. використовувалася назва «асдік» (англ. ASDIC, абревіатура від Allied Submarine Detection Investigation Committee);

б) англійською й українською мовами: *Selective available – С/А* – код; дедвейт судна – дwt, DW, ДВТ;

- типів фільтрів: *Finite impulse response filter – FIR-фільтр*;

- різновидів електрообчислювальних машин: *мікроелектрообчислювальна машина – мікро-ЕОМ*;
- кодексів: *Кодекс безпечної практики розміщення і закріплення вантажів – Кодекс РКГ*;
- засобів обладнання: *засоби навігаційного обладнання морів зорові – ЗНО зорові*;
- відстаней: *відстань до об'єкта, виміряна за допомогою РЛС; нахил орбіти НКА до площини екліптики; відстань підймання СДПП*.

Функціонують також морські терміни-абревіатури, де відбувається комбінування лексем, абревіатур та цифрових компонентів: *прийомоіндикатор супутникової навігаційної системи – прийомоіндикатор СНС*; *широтна відстань електронної системи – 25.1 – широтна відстань ЕС – 25.1*; *турбінне паливо двигуна внутрішнього згоряння – 30 – турбінне паливо ДВЗ – 30 тощо*.

Ініціально-звукова абревіація відбувається через складання початкових звуків: *обапол, горбиль, гузек, рим*.

2. Телескопічна (або вставна) абревіація – субморфемний спосіб словотвору: складання початкової частини першого слова та фінальної частини другого слова, наприклад, *рація* (*радіо + станція*), *рефулер* (*рефрижераторний траулер*), *сеймоскоп* (*сейсмічний телескоп*), *океанаріум* (*океанський акваріум*).

3. Комбінована абревіація, у випадку якої ініціальний та частковий або частковий і телескопічний різновиди поєднуються: *картооб'єкт* (*картографічний об'єкт*), *повіtroохолоджувач* (*охолоджувач повітря*), *астронавігація* (*астрономічна навігація*), *гірогоризонт* (*гіроскопічний горизонт*), *автообчислювач* (*автоматичний обчислювач*), *гіромагніт* (*гіроскопічний магніт*), *теплопеленгатор* (*тепловий пеленгатор*), *гіротахометр* (*гіроскопічний тахометр*).

Як бачимо, переважна більшість абревіатур, утворених від ускладнених морських термінів, – англійського походження. І це характерно не лише для українського термінотворення, а й для термінотворення багатьох інших народів, які населяють морські держави. У сучасному світовому судноплавстві на роль комунікативних утвердилися й узвичайлися саме англійські вислови, а також абревіатури, утворені від ускладнених термінів морської тематики. Опанування ними визнано обов'язковим для всіх учасників судноплавства.

Стосується це і України – однієї із визначних морських держав. Українські моряки, які працюють на суднах як національних, так й іноземних компаній, повинні добре опанувати морські терміни та їхні скорочення і вправно та доречно ними послуговуватися.

З огляду на це Міжнародна торговельна палата розробила Міжнародні правила тлумачення торговельних термінів «ІНКО-ТЕРМС», де абревіатури не лише замінюють складені морські терміни, а й максимально розкривають нюанси певних висловів, що дає змогу уникати застосування різних формулювань для відтворення того самого значення. За приклад можна взяти узвичаєні в усьому світі стандартні абревіатури:

- *FAS* – *Франко уздовж борта судна (... назва порту відвантаження);*
- *FOB* – *Франко борт (... назва порту відвантаження);*
- *CIF* – *вартість, страхування і фрахт (... назва порту призначення);*
- *CIP* – *фрахт/перевезення і страхування оплачені до (... назва місця призначення);*
- *DES* – *постачання з судна (... назва порту призначення);*
- *DEQ* – *постачання з пристані (... назва порту призначення).*

Отже, для пояснення складених термінів морської термінології часто використовують абревіацію, форма фіксації якої дає змогу відтворити термінологічне значення навіть дуже складних морських назв, понять і висловів ясно й лаконічно, що ще раз підтверджує цінність таких процесів у сучасній українській літературній мові.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

1. **Бабак В. П.** Обробка сигналів / В. П. Бабак, В. С. Хандецький, Е. Шрюфер. – К.: Либідь, 1996. – 392 с.
2. **Бойченко Л. М.** Структурно-семантичні типи абревіатур і діапазон їх дериваційної активності в сучасній українській мові / Л. М. Бойченко // Мовознавство. – 1982. – № 5. – С. 75–80.
3. **Вагущенко Л. Л.** Автоматизовані комплекси судноводіння: підруч. / Л. Л. Вагущенко, А. А. Кошовий. – К.: КВЦ, 2000. – 292 с.
4. **Васенко Л. А.** Фахова українська мова: підруч. / Л. А. Васенко, В. В. Дубічинський, О. М. Кримець. – К.: Центр учебової літератури, 2008. – 272 с.

5. **Даниленко В. П.** Русская терминология. Опыт лингвистического описания / В. П. Даниленко. – М.: Наука, 1977. – 246 с.
6. **Зарицький М. С.** Актуальні проблеми українського терміно-знавства: підручник / М. С. Зарицький. – К.: ІВЦ «Видавництво «Політехніка»; ТОВ «Фірма «Періодика», 2004. – 128 с.
7. **Лінгвістичний** аналіз: практикум / [за ред. Г. Р. Передрій]. – К.: Академія, 2005. – 256 с.
8. **Малевич Л.** Багатокомпонентні термінологічні одиниці і проблема їх кодифікації / Л. Малевич // Українська термінологія сучасність: зб. наук. праць / відп. ред. Л. О. Симоненко. – К.: Київський нац. економічний ун-т, 2009. – Вип. VIII. – С. 35–38.
9. **Микульчик Р. Б.** Сучасні українські абревіатури: перспективи і стан дослідження / Р. Б. Микульчик // Вісник Національного ун-ту «Львівська політехніка»: Сер. «Проблеми української термінології». – 2005. – № 538. – С. 12–15.
10. **Морська** навігація та навігаційне обладнання суден. Умовні позначення і скорочення: ДСТУ 4386: 2005. – К.: Держспоживстандарт України, 2006. – 70 с.
11. **Савчук В. Д.** Технологія перевезення вантажів: підруч. / В. Д. Савчук. – О.: Одеська нац. морська академія, 2008. – 335 с.
12. **Склад і структура** термінологічної лексики української мови: монографія / [відп. ред. А. В. Крижанівська]. – К.: Наук. думка, 1984. – 194 с.
13. **Словник** морської термінології: російсько-український з англійськими відповідниками. Близько 600 термінів та 15000 словосполучень / Л. М. Торшина, Н. В. Полупанова, Л. В. Павленко та ін.; наук. ред. Н. М. Неровня. – К.: КМ Academia, 2000. – 282 с.
14. **Шемякін О. М.** Міжнародне приватне морське право: підруч. / О. М. Шемякін. – О.: Латстар, 2000. – 272 с.
15. **Ющук І. П.** Українська мова: підруч. / І. П. Ющук. – К.: Либідь, 2008. – 640 с.
16. <http://www.uk.wikipedia.org/>

Надійшла до редколегії 24.10.2013